

МІНІСТРЕСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**НАУКОВА РОБОТА НА II ТУР ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ
СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТ**

**« Проблемні аспекти реалізації принципів соціально-
правової держави в Україні»**

Виконала: студентка групи ПРАВО-17-1

Кліменчук Олеся Олегівна

Науковий керівник: доцент кафедри права

Кравчук Степан Йосипович

Доцент кафедри міжнародних відносин

Хмельницького національного університету,

кандидат юридичних наук

2018

Проблемні аспекти реалізації принципів соціально-правової держави в Україні

Анотація

В науковій роботі досліджуються проблемні аспекти реалізації принципів соціально-правової держави в Україні. Актуальність цієї теми обумовлена потребами відсутності чіткого визначення передумов під час реалізації принципів соціально-правової держави.

Метою цієї наукової роботи є аналіз та розгляд проблемних аспектів реалізації принципів соціально-правової держави в Україні. Також метою роботи є здійснення порівняльних досліджень соціальної та правової держав.

Об'єктом дослідження є принципи, ознаки та теоретико-правові основи соціально-правової держави.

Методологічною основою дослідження є системний підхід, відповідно до якого здійснено аналіз розроблених у юридичній науці теоретичних положень природи походження та розвитку соціальної та правової держав. Для вирішення окремих завдань використано формально-логічний та порівняльний методи. Формально-логічний метод використано при формулюванні висновків щодо природи виникнення розв'язання проблемних аспектів реалізації принципів соціально-правової держави. За допомогою порівняльного методу здійснено порівняльний аналіз соціальної та правової держав, та їх проблемних аспектів.

Поставлена мета та задачі наукової роботи зумовили її структуру. Робота складається зі вступу, трьох розділів поділених на шість підрозділів, висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг наукової роботи становить 30 аркушів.

Ключові слова: соціально-правова держава, теорії, побудова соціально-правової держави, шляхи реалізації, громадянське суспільство.

Зміст

ВСТУП.....	5
I. Теоретико-правові основи формування правової і соціальної держави	7
1.1 Критерії класифікації правової і соціальної держави	8
1.2. Правові ознаки соціальної та правової моделі організації влади в суспільстві і державі.....	9
II. Основні принципи побудови правової та соціальної держави.....	12
2.1..Основні принципи реалізації функціонування соціальної та правової держави.....	17
2.2. Взаємовідносини держави та громадянського суспільства на сучасному етапі.....	18
III. Проблемні аспекти побудови соціально-правової держави в Україні та шляхи їх реалізації	24
3.1. Проблеми формування правової та соціальної держави в Україні.....	26
3.2. Шляхи реалізації основних напрямів побудови соціально-правової держави.....	32
Висновок.....	33
Список використаної літератури.....	34

Вступ

Однією з головних тенденцій процесу розвитку державності у сучасному світі є поступове сприйняття людством напрацьованих прогресивною політико-правовою думкою надбань і особливо таких загальнолюдських цінностей як демократія, право, права і свободи людини, гуманний і справедливий правопорядок.

З часів проголошення Декларації про державний суверенітет ця тенденція почала знаходити свій вплив і в Україні. Ідея соціально-правової держави стала програмною вимогою всіх політичних партій і знайшла своє юридичне закріплення в Конституції України. В країні створені конституційно-правові засади функціонування правової державності та її основні механізми: закладені основи парламентаризму, реалізовано принцип поділу влади, створено Конституційний Суд, Вищу раду юстиції, Рахункову палату України.

Українська держава визнала юрисдикцію європейських інститутів захисту прав і свобод людини та оновила значну кількість своїх правових інститутів, які забезпечують реалізацію прав і свобод громадян, а також забезпечила ідеологічну і політичну свободу, вільну діяльність політичних партій.

Відбувається трансформація національної системи законодавства. Переглянуто багато галузей законодавства на проголошених Конституцією України принципах. Особливих змін зазнало конституційне, цивільне, сімейне, адміністративне, кримінальне, земельне законодавство.

Однак слід мати на увазі, що правову державу не можна побудувати, обмежившись прийняттям законів. Крім демократичного, прогресивного законодавства, необхідно забезпечити систему суворого додержання і виконання законів усіма суб'єктами: державою, державними органами, громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами.

Конституція, проголосивши Україну соціально-правовою державою, закріпила не стільки реальний, скільки бажаний стан держави. В Україні на сьогодні створено лише правові передумови для становлення і подальшого розвитку правової держави. Це процес складний і тривалий. Для того, щоб побудувати в Україні правову державу, треба передусім сформувати громадянське суспільство, в якому:

- 1) був би забезпечений вільний і всебічний розвиток кожної особистості та суспільства. При цьому громадяни і держава повинні виступати як рівноправні партнери, а їх взаємовідносини здійснюватися на основі права і розумних меж свободи;

- 2) функціонували різноманітні, незалежні, демократичні громадські інститути (політичні партії, громадські і релігійні організації, профспілки, кооперативи, органи самоорганізації населення тощо);
- 3) забезпечена свобода слова та інформації, багатоманітність ідеологічного та культурного життя громадян;
- 4) здійснювався громадський контроль за діяльністю державних органів і їх посадових осіб; через демократичні інститути громадяни впливали на формування та здійснення державної політики;
- 5) формувалася правовий механізм щодо подолання відчуження людини і громадянина від засобів виробництва, власності і державного управління;
- 6) забезпечена реальна незалежність судової системи, чітка робота законодавчого і виконавчих органів;
- 7) постійно підвищувався рівень загальної і правової культури громадян, їх правова свідомість, а також усвідомлення необхідності співвідношення особистих інтересів з інтересами суспільства і держави.

Поняття правової держави у багатьох країнах є невід'ємним від поняття соціальної держави, тому побудова реальної правової держави значною мірою залежить від рівня соціально-економічного розвитку країни, накопичення матеріальних благ, що давало б можливість здійснення ефективної соціально-економічної політики, забезпечення соціально-економічних прав громадян.

Нездатність держави надати ефективні соціальні гарантії, створити умови для достатнього життєвого рівня своїх громадян негативно впливає на підтримку населенням державної політики, знижує рівень їх законслухняності та поваги до закону.

Подолання цієї ситуації можна досягнути лише за умови ефективності функціонування державної влади, напруги сил усього народу, відмови від авторитарної спадщини. Коли ідея розбудови України як соціальної, правової держави стане цільовою настановою діяльності не тільки політичної та культурної еліти, але й суспільства в цілому.

Актуальність теми. У наш час у філософській та юридичній літературі жваво обговорюється питання, які держави будуються сьогодні за їх політичним і соціально-економічним змістом. Якщо в постіндустріальний період держави (зокрема, на Заході) вже не можна називати капіталістичними і вони, безумовно, не соціалістичні, то які? Пропонується називати їх «соціальними», або «державами соціального спрямування», або «державами працюючих власників». Тому тема роботи є актуальною на сьогоднішній день.

Предметом дослідження є проблеми, з якими зустрічається соціально-правова держава на сучасному етапі формування.

Методологічною основою дослідження є системний підхід, відповідно до якого здійснено аналіз розроблених у юридичній науці теоретичних положень природи походження та розвитку соціальної та правової держав. Для вирішення окремих завдань використано формально-логічний та порівняльний методи. Формально-логічний метод використано при формулюванні висновків щодо природи виникнення розв'язання проблемних аспектів реалізації принципів соціально-правової держави. За допомогою порівняльного методу здійснено порівняльний аналіз соціальної та правової держав, та їх проблемних аспектів.

Метою цієї наукової роботи є дослідження проблемних аспектів реалізації принципів соціально-правової держав.

Теоретичну основу роботи становлять праці таких українських і зарубіжних вчених як Крестовська Н., Алексеев С., Скакун О., Юрченко Ю., Чиркин В., Мамут Л., Кульчицький В. та ін.

Поставлена мета та задачі наукової роботи зумовили її структуру. Робота складається зі вступу, трьох розділів поділених на шість підрозділів, висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг наукової роботи становить 30 аркушів.

I. Теоретико-правові основи формування правової і соціальної держави

Теорія соціальної держави, так само як і правової держави, сформувалась протягом великого історичного проміжку часу. Також, як і щодо теорії правової держави, говорячи про теорію соціальної держави, мається на увазі не одна якась теорія, а велике різноманіття теорій, які мають певні спільні риси та тези, які дають можливість їх поєднати в одну групу.

У загальному вигляді зміст теорії соціальної держави в сучасній поширеній інтерпретації полягає у баченні держави як певного суспільного інституту, який орієнтований на здійснення широкомасштабної та ефективної соціальної політики, що втілюється у створенні доступу до конкретних соціальних благ для всіх без винятку прошарків населення, у соціальному захисті та належній підтримці малозабезпечених верств тощо.

Уперше термін "соціальна держава" офіційно вжито в Конституції ФРН 1949 року, власне кажучи, лише після цього він увійшов у широкий науковий обіг у політичній і правовій літературі. Хоча коріння ідеї соціальної держави йде в

історію соціалістичних вчень, тобто доктрин, пов'язаних з обґрунтуванням потреби існування соціальної справедливості у суспільстві.

У соціальній державі її обов'язки стосуються не лише забезпечення внутрішнього суспільного порядку та зовнішньої безпеки. Соціальна держава відповідає за добробут громадян.

Отже, можна стверджувати, що якщо теорія правової держави описує бажану модель організаційного боку діяльності та функціонування ідеальної держави, то теорія соціальної держави визначає змістовний бік існування ідеальної держави, головні завдання, які вона має вирішувати.

Не всі науковці та політичні діячі, виходячи зі своїх ідеологічних і політичних уподобань, визнають позитивність реалізації концепції соціальної держави в реальних суспільних відносинах. Це пов'язано з тим, що в соціальній державі функції останньої (відповідно, межі її втручання у суспільні відносини) є досить широкими порівняно з ліберальною моделлю.

Водночас слід зауважити, що у більшості сучасних європейських країн визнається як концепція правової держави, так і теорія соціальної держави, що знаходить відображення та закріплення у законодавстві цих країн (в їх конституціях). Як зазначалося, в Конституції України також закріплено, що українська держава є правовою та соціальною.

Вбачається, що концепції соціальної та правової держави доповнюють одна одну в контексті побудови дійсно демократичної держави.

1.1 Критерії класифікації правової і соціальної держави

Правову державу не слід плутати із соціальною державою. Це види держави, які виділяються виходячи з різних критеріїв класифікації, відповідно, одна й та сама держава може бути одночасно і правовою, і соціальною. До речі, у Конституції України вказано, що Україна - правова і соціальна держава (стаття 1).

У соціальній державі насамперед мають реалізовуватись такі цілі:

- забезпечення гідного для людини прожиткового мінімуму;
- соціальну рівність;
- високий рівень соціального забезпечення;
- тенденція підвищення загального добробуту населення держави та стандартів життя кожної особи.

У сучасній соціально-політичній і державно-правовій думці деякі вчені виділяють три основні підходи щодо розв'язання питання взаємодії між соціальною та правовою державами: синтетичний, критичний і негативістський.

Синтетичний підхід до співвідношення між соціальною та правовою державами виходить з визнання цінності обох концепцій і намагається шляхом узгодження двох теоретичних принципів свободи і рівності сформулювати поняття соціально-правової державності.

Критичний підхід передбачає відмову від більшості функцій соціальної держави, які тим чи іншим чином обмежують принципи класичного лібералізму, втім припускає правове закріплення механізмів функціонування системи інститутів, на які покладено обов'язок досягнення суспільної злагоди шляхом забезпечення мінімального рівня благ для всіх громадян.

Негативістський підхід виходить із визначального заперечення можливості будь-якого втручання соціальної держави у сферу правової держави та змістовного протиставлення принципу правової свободи принципу соціальної справедливості.

1.2. Правові ознаки соціальної та правової моделі організації влади в суспільстві і державі

Правова держава виступає як такий тип держави, влада якої заснована на праві, обмежується за допомогою права і здійснюється у правових формах.

Основні ознаки правової держави:

- 1) пріоритет прав і свобод особи, гарантованих державою і реалізовуваних громадянами, рівність громадян перед законом, доступність правового захисту для кожного громадянина, обмеження втручання держави у сферу приватної ініціативи. Громадяни діють за принципом: «Дозволено все, що не заборонено законом»;
- 2) верховенство правового закону в системі нормативно-правових актів. Правовим є тільки такий закон, який містить рівну для всіх міру свободи і справедливості. Інакше кажучи, це справедливий і гуманний закон, перед яким всі рівні;
- 3) демократичний легальний спосіб формування влади. Органи влади правової держави, як правило, формуються шляхом вільних загальних виборів, а призначення на державні посади здійснюються з дотриманням законної прозорої процедури. Вибори виступають як найважливіший засіб контролю

суспільства над державною владою. У правовій державі неможливі державні перевороти, закулісні угоди щодо формування органів влади;

4) розподіл влади. Кожна з гілок влади (законодавча, виконавча, судова) формується і діє в певній незалежності одна від однієї. Розподіл влади передбачає також наявність чітко окресленого кола повноважень і меж діяльності для кожної з гілок влади;

5) зв'язаність влади правом. Влада правової держави діє за принципом: «Дозволене лише те, що безпосередньо передбачене законом»;

6) високий рівень загальної та правової культури громадян. Тільки в цьому випадку є можливою свідома, компетентна участь громадян в управлінні державними і суспільними справами, повага до закону, прав і свобод співгромадян;

7) взаємна відповідальність держави та особи. Відповідальність особи перед державою виражається в дотриманні заборон (наприклад, не створювати незаконних військових формувань) і виконанні обов'язків (наприклад, платити податки), несенні тягара обмежень у разі правопорушень. У принципі, відповідальність особи перед державою існує при будь-якому типі держави. Але тільки в правовій державі є можливою відповідальність державної влади перед особою у разі порушення державою прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Вона реалізується через пред'явлення позову проти держави та її органів, звернення до суду, у тому числі й до міжнародних судових органів;

8) гідне положення суду в суспільстві і державі. Суд може бути арбітром у взаєминах між громадянами і державою. Діяльність суду повинна базуватися на таких принципах, як колегіальність, презумпція невинуватості, змагальність, рівність сторін, право на оскарження ухвалених рішень тощо.

Перспективи правової держави по-різному оцінюються ученими і політиками. Одні стверджують, що правова держава як реальність неможлива. Так, Рудольф Ієрінг (XIX ст.), стверджуючи, що «право є розумно усвідомленою політикою влади», в той же час не вимагав педантичного слідування праву. Там, де обставини примушують державну владу зробити вибір між суспільством і правом, « вона не тільки уповноважена, а й зобов'язана пожертвувати правом і врятувати суспільство ». Дослідники, політики і пересічні громадяни одноставно відзначають слабкість основ для такого типу державності, принаймні, на пострадянському просторі, що й породжує песимізм щодо перспектив правової держави.

Соціальна держава — це держава, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини.

Соціальною може бути тільки держава, що має високий, рівень економічного розвитку, причому в структурі економіки має бути врахована соціальна орієнтація держави. У зв'язку з цим момент реального виникнення соціальних держав слід віднести до 60-х рр. ХХ ст. що пов'язано зі встановленням відповідальності держави за надання кожному громадянину прожиткового мінімуму.

Проведення державою соціально орієнтованої політики є важким процесом через необхідність враховувати суперечливі цілі, що майже виключають одна одну: ефективний розвиток економіки та досягнення соціальної справедливості, згладжування соціальної нерівності.

Ознаки соціальної держави:

- 1) могутній економічний потенціал, що дає змогу здійснювати заходи із перерозподілу доходів, не ущемлюючи істотно становища власників;
- 2) соціально орієнтована структура економіки, що виявляється в існуванні різних форм власності зі значною часткою власності держави в потрібних галузях господарства;
- 3) яскраво виражена соціальна спрямованість політики держави, що виявляється в розробці різноманітних соціальних програм і пріоритетності їх реалізації;
- 4) наявність у держави цілей встановлення загального блага, утвердження в суспільстві соціальної справедливості, забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, рівних стартових можливостей для самореалізації особи. Нерідко соціальна орієнтованість держави закріплюється конституційно (наприклад, в конституціях ФРН, України);
- 5) наявність розвиненого правового регулювання в соціальній сфері (з виділенням галузей трудового права, права соціального забезпечення, медичного права тощо).

Соціальній державі властиві всі традиційні функції, зумовлені її природою держави як такої, але вони немовби заломлюються через призму цілей та завдань соціальної держави. В рамках соціальної функції можна виділити такі її різновиди:

- 1) підтримка соціально незахищених категорій населення (через систему пенсій, соціальних виплат і допомоги);
- 2) створення можливостей для вільної реалізації трудового та інтелектуального потенціалу громадян держави; забезпечення трудової зайнятості населення та боротьба з безробіттям;

- 3) охорона праці та здоров'я людей;
- 4) підтримка сім'ї, материнства, батьківства і дитинства;
- 5) згладжування соціальної нерівності шляхом перерозподілу доходів між різними соціальними верствами через оподаткування, державний бюджет, спеціальні соціальні програми;
- 6) заохочення добродійної діяльності (зокрема шляхом надання податкових пільг підприємницьким структурам, що здійснюють добродійну діяльність);
- 7) турбота про збереження соціального миру в суспільстві, зокрема через систему соціального партнерства;
- 8) участь у реалізації міждержавних соціальних програм, розв'язанні загальнолюдських проблем.

II. Основні принципи побудови правової та соціальної держави

Для нормального функціонування соціально-правової держави потрібно, щоб у процесі її виникнення та існування реалізовувались конкретні принципи.

До основних принципів організації та функціонування держави передусім слід віднести такі:

- верховенства права;
- поділу влади;
- забезпечення державою прав і свобод людини і громадянина;
- верховенства закону;
- дозволено все, що не заборонено;
- гарантованості прав і свобод людини;
- юридичної форми діяльності органів державної влади та їх посадових осіб;
- взаємної відповідальності держави та особи;
- незалежності судової системи; та ін.

Правовою визнається держава, яка насамперед будується на основі принципу верховенства права, яка у своїй діяльності зв'язана та обмежена правом. В англосаксонських країнах цей принцип виражається формулою "Rule of Law" ("верховенство права" або "панування права"). Вважається, що автором цієї формули є англійський юрист А. Дайсі (1835-1922).

За цим принципом стоїть теза про визначальну роль права у відносинах між учасниками суспільного життя, у діяльності державних і недержавних організацій, соціальних спільнот, об'єднань.

Принцип верховенства права у правовій державі визначає основу нормального існування суспільства, в тому числі створення та функціонування держави, місцевого самоврядування, політичних і громадських організацій, а також взаємовідносин окремих громадян між собою та колективними соціальними суб'єктами. Цей принцип також означає, що право є основою організації та діяльності державних органів і посадових осіб. Держава має не лише не порушувати право, а й забезпечувати його панування у суспільних відносинах.

Принцип поділу влади - головний організаційний принцип правової держави, суть якого полягає в тому, що для забезпечення процесу нормального функціонування держави в ній має існувати відносна незалежність гілок влади. Мета принципу - не допустити зосередження влади в руках однієї особи чи групи осіб і тим самим відвернути можливість її використання одним класом чи окремими групами осіб на шкоду іншим.

Відповідно функції, які виконує державна влада у суспільстві (а отже, і повноваження, якими вона наділена), мають певним чином розподілятися між структурними елементами держави: її органами та посадовими особами. Оскільки існує три основні функції державної влади - законодавча, виконавча і судова, - то кожна з них має реалізовуватися відповідними органами державної влади. Тому в структурі держави формується три відносно самостійних підсистеми, які називають "гілками влади".

Цей принцип вимагає забезпечення самостійності кожної гілки влади у здійсненні нею своїх повноважень, а також наділення кожної гілки державної влади можливістю впливати та контролювати інші її гілки, а разі порушення останніми правових приписів - наявності механізму усунення цих порушень та притягнення до відповідальності винних осіб, тобто принцип поділу влади передбачає наявність системи стримувань і противаг, яку можна розглядати як окремий принцип правової держави - **принцип стримувань і противаг**.

Принцип стримувань і противаг усуває можливість узурпації всієї повноти влади однією з гілок влади та/або перевищення нею своїх повноважень і компетенції, що, зокрема, дозволяє ефективно здійснювати захист прав і свобод людини, що оцінюється світовою спільнотою як найвища соціальна цінність. Механізм стримувань і противаг ґрунтується на таких основних теоретичних положеннях: а) кожна з гілок влади має свій строк повноважень, який не збігається з іншими; б) у межах своїх повноважень кожна з гілок влади

може нейтралізувати узурпацію однією з гілок влади, функцій і повноважень інших гілок.

Одним з визначальних принципів правової держави є **принцип забезпечення державою прав і свобод людини і громадянина**. Це обумовлено тим, що однією з цілей існування правової держави є створення реальних умов реалізації прав і свобод людини і громадянина. Теорія правової держави виходить з того, що саме правова держава є механізмом організації державної влади, який забезпечує повне гарантування й усебічний захист прав і свобод особи у суспільстві.

Слід мати на увазі, що нині переважна більшість розвинутих країн визнає права людини загальнолюдською цінністю, що підлягає забезпеченню, охороні та захисту з боку держави. При цьому орієнтовний перелік прав і свобод людини і громадянина, притаманних особі, реалізацію яких покликана забезпечити правова держава, міститься в низці міжнародних актів. Центральне місце з-поміж цих актів посідають: Загальна декларація прав людини, затверджена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародний пакт про цивільні та політичні права, прийнятий на XXI сесії Генеральної Асамблеї ООН 16 грудня 1966 р.

Права і свободи особи виступають критерієм формування меж державного втручання у суспільні й особисті справи, а обов'язки визначають компетенцію та повноваження держави (її органів і посадових осіб) щодо особи, а здебільшого характер і форму впливу держави на неї.

З точки зору вузького розуміння права, визнаючи права і свободи особливою цінністю, ставлячи їх захист як головну мету існування, держава здійснює акт самообмеження. Тут визначальну роль відіграє законодавство, яке має чітко та послідовно врегулювати увесь комплекс відносин, пов'язаний з діяльністю держави як пануючого владного суб'єкта, щоб забезпечити особі реальну можливість реалізації всього без винятку комплексу прав і свобод, які визнаються як природні.

Ще одним принципом правової держави, який розвиває принципи верховенства права та забезпечення державою прав і свобод людини та громадянина, є принцип верховенства закону. Він передбачає, з одного боку, що закон займає вищий шабел у системі законодавства держави, а з другого, що суб'єкти суспільних відносин (в тому числі держава) мають у своїй діяльності насамперед керуватись приписами, що містяться у законі. При цьому принцип передбачає верховенство конституції у системі законодавства та наявність конституційної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності. Остання розуміється як настання певних негативних

наслідків для суб'єктів конституційних правовідносин уразі порушення ними норм конституції, які спрямовані на її захист.

Принцип верховенства закону певною мірою є формою конкретизації принципу верховенства права.

Принцип правової держави, який безпосередньо пов'язаний з принципом верховенства закону, - "дозволено все, що не заборонено". Одним із перших мислителів, який фактично сформулював його зміст, став Дж. Локк (1632-1704) - англійський філософ, представник англійського емпіризму та Просвітництва. Він вважав, що "свобода людей, які перебувають під владою уряду, полягає в тому, щоб мати постійне правило для життя, загальне для кожного в цьому суспільстві й встановлене законодавчою владою, створеною в ньому; це - свобода діяти за власним бажанням, коли це не забороняє закон, і не бути залежним від постійної, невизначеної невідомої самовладної волі іншої людини".

Серед принципів правової держави окремо слід виділити **принцип гарантованості** (реальності) прав і свобод людини і громадянина. Правова держава повинна мати чіткий і діючий механізм і процедури реалізації та захисту особою своїх прав і свобод. Права і свободи людини мають бути не лише закріплені у законодавстві країни, формально визнані державою. Особа повинна мати можливість реалізовувати їх у повному обсязі без мінімальної загрози покарання за це з боку суспільства, держави, окремих осіб.

Принцип юридичної форми діяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб є одним з принципів діяльності правової держави. При цьому під юридичною формою діяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб розуміють юридичні підстави для утримання і обмеження влади шляхом закріплення юридичних вимог до здійснення влади органами державної влади та їх посадовими і службовими особами, в тому числі процедури прийняття рішень, встановлення негативних наслідків і регламентації юридичної відповідальності за порушення цих вимог.

Відповідно, юридична форма діяльності органів державної влади та їх посадових і службових осіб за суттю є не лише засобом упорядкування та регулювання діяльності державної влади, що забезпечує діяльність органів держави та всього державного механізму на засадах права, а й засобом контролю за державою, її органами та посадовими особами та фактором обмеження держави, захисту від державного свавілля.

Значення цього принципу, крім іншого, пов'язане з тим, що від рівня розвинення організаційно-правових і процедурно-процесуальних форм

діяльності державних органів, посадових і службових осіб залежить ступінь дійсного дотримання і захисту прав людини у конкретному суспільстві.

Юридичне закріплення форм діяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб тісно пов'язане з принципами поділу влади та верховенства права.

Важливим принципом правової держави є **принцип взаємної відповідальності держави і особи**, який передбачає, що не лише особа несе відповідальність перед державою за порушення правових приписів, а й держава має нести відповідальність перед особою за свої протиправні діяння.

Зміст цього принципу полягає в тому, що особа має виконувати приписи, що містяться у законодавстві, виконувати належним чином свої обов'язки перед суспільством і державою та нести встановлену законодавством відповідальність у разі порушення приписів, що містяться у юридичних нормах, у формах, порядку та обсягах, передбачених законодавством. Водночас держав, своєю чергою, зобов'язана також дотримуватись вимог чинного законодавства та відшкодовувати особі шкоду, заподіяну їй неправомірними діями державних органів і посадових осіб, а останні у разі скоєння службових проступків і злочинів мають нести персональну відповідальність.

Окрему групу принципів правової держави становлять принципи, пов'язані з діяльністю судової влади. Це обумовлено передусім тим, що для нормального функціонування правової держави велику роль відіграють судові органи. Головне місце у цій групі принципів правової держави займає принцип незалежності судової влади, наявність якого в системі принципів правової держави обумовлено тим, що судова влада є однією з гілок влади в системі поділу влади, яка не може бути поєднана з жодною з інших існуючих влад, відповідно, вона має діяти та функціонувати незалежно від інших гілок влади. Однак це не означає, що судова влада знаходиться поза контролем інших гілок влади, що ця влада виконує функції інших гілок влади, зокрема законодавчої. В механізмі правової держави має існувати механізм контролю та недопущення зловживань з боку судової влади й окремих суддів.

Принцип незалежності судової влади тісно пов'язаний з принципом верховенства права, понад те, він є основою для реалізації останнього. Верховенства права неможливо досягнути без ефективної діяльності судової влади. Однією з найважливіших умов реалізації принципу верховенства права у правовій державі є незалежність, незаангажованість і неупередженість суду.

2.1. Основні принципи реалізації функціонування соціальної та правової держави

Розбудова соціально-правової держави в Україні відповідає тенденціям світового розвитку, визначається необхідністю соціальної інтеграції нашої країни до європейської та інших міжнародних соціальних систем і відповідає історичному прагненню українців до свободи, вільного розвитку та самореалізації творчого (трудового) потенціалу особистості. З іншого боку, гостро постала проблема якнайшвидше подолати негативні наслідки економічної кризи, невиправданої лібералізації ринкових відносин та неефективної соціальної політики, які призвели до втрати соціальних цінностей та життєвих орієнтирів, різкого зниження добробуту людей та поглиблення нерівності.

Соціальна держава – це правова, демократична держава з розвинутим громадянським суспільством, яка забезпечує громадянам права і свободи, гідні умови існування, безпеку життєдіяльності й можливості для самореалізації особистості з дотриманням відповідних принципів соціальної рівності, соціальної справедливості, соціальної солідарності та взаємної відповідальності.

Принципи соціальної держави є основою конструювання дій щодо регулювання суспільних відносин, їх зміст деталізується в актах національного законодавства і міжнародних договорах.

Принцип соціальної рівності передбачає гарантування економічної свободи людини, реалізацію права вільного вибору будь-якого виду діяльності у сфері найманої праці та підприємництва, забезпечення тендерної рівності чоловіків і жінок.

Принцип соціальної справедливості реалізується шляхом рівного доступу громадян до всіх видів ресурсів, економічного перерозподілу доходів у суспільстві та піклування про непрацездатних його членів.

Принцип соціальної солідарності визначає забезпечення солідарності між різними соціальними групами суспільства та між різними поколіннями, у тому числі шляхом податкового перерозподілу доходів від багатих до бідних, від працездатних до непрацездатних.

Принцип взаємної відповідальності передбачає чітке визначення та розподіл сфери соціальної відповідальності всіх рівнів влади й управління, соціальних партнерів, суспільства та кожного громадянина, залучення громадян до участі в управлінні державою, створення умов саморегуляції соціальних процесів індивідами та їх громадськими об'єднаннями.

Відповідальність держави та органів державної влади розповсюджується на прийняття і реалізацію законів і законодавчих актів, дотримання конституційних прав і свобод громадян, витрачання бюджетних коштів тощо.

Відповідальність громадян перед суспільством полягає в дотриманні законів й інших правових норм, моральних норм передачі частки власності у вигляді податків на суспільні і соціальні потреби, допомога близьким, благодійництво.

Відповідальність об'єднань громадян полягає в захисті права та інтересів членів суспільства, яких вони об'єднують, ефективній взаємодії з органами державної влади та бізнесом на основі соціального діалогу з метою реалізації їх статутних завдань у практичній діяльності.

Відповідальність бізнесу стосується суб'єктів підприємницької діяльності в задоволенні соціальних потреб та реалізації інтересів усіх верств суспільства, збереженні, ефективному використанні й розвитку трудового потенціалу, охороні довкілля.

2.2. Взаємовідносини держави та громадянського суспільства на сучасному етапі

Під час розвитку теорія правової держава набула певних рис і положень, які слід розглядати як її загально визнані характеристики (ознаки). Так, говорячи про аспекти буття правової держави, аспекти, які забезпечують її існування у системі суспільних відносин, досить часто виділяють її економічну, соціальну, правову та моральну основи.

Економічною основою правової держави зазвичай розуміють систему виробничих відносин, котрі базуються на плюралізмі форм власності, кожна з яких є рівноправною, порівняно з іншими формами, й однаковою мірою захищеною державою і правом.

Соціальну основу правової держави вбачають у розвиненому громадянському суспільстві та середньому класі з притаманними йому цінностями й інтересами. Моральна основа правової держави для прихильників цієї теорії полягає у визнанні загальнолюдських цінностей, гуманізму, справедливості, рівності і свободи особистості, її честі та гідності.

Правовою основою держави є те, що право має відповідати принципам гуманізму та справедливості, має закріплювати невід'ємні права кожної людини (не лише декларувати їх, а й передбачати конкретні механізми їх реалізації та забезпечення). Понад те, в межах теорії правової держави визнається пріоритет права над державою.

Зазначені основи правової держави можна розглядати як умову її існування. Поряд з цими умовами існування правової держави слід вести мову про додаткові умови її становлення та функціонування. **До них належать:**

- розмежування партійних і державних функцій, державних і приватних інтересів окремих посадовців державних органів та органів місцевого самоврядування;
- наявність ефективного механізму запобігання виникненню свавілля та зловживання з боку держави;
- ліквідація правового нігілізму, тобто негативного ставлення до права, його ролі у суспільстві тощо;
- високий рівень юридичної техніки у правотворенні та правореалізації;
- високий рівень політичної та правової культури населення; тощо. На підставі сказаного стають зрозумілими й основні ознаки, якими наділяють правову державу. До них в юридичній літературі відносять:
- принцип верховенства права в усіх сферах суспільного життя;
- наявність реального механізму реалізації прав і свобод особистості, забезпечення її вільного розвитку;
- взаємну відповідальність держави та особистості;
- самообмеження держави правом;
- політичний та ідеологічний плюралізм, суть якого полягає у свободі думки, вільному функціонуванні різних партій, організацій, об'єднань тощо;
- високий рівень законності та правопорядку в суспільстві; та ін.

До цього слід додати ознаки правової держави, які випливають із попередніх:

- наявність конституційних та інших законодавчих гарантій основних прав людини;
- наявність реально діючих систем державної влади та місцевого самоврядування, створених на основі демократичних процедур;
- дотримання у правовідносинах між державою та особистістю дозвільних принципів, насамперед таких:
 - а) все, що не заборонено індивіду законом, йому дозволено;
 - б) все, що не дозволено законом владі, їй заборонено;
- взаємоповага і взаємовідповідальність держави і особистості;

- розподіл влади;
- особливе місце в державному і суспільному житті суду як засобу забезпечення прав і свобод особи, захисту її від державного свавілля;
- неухильне виконання законів і підзаконних нормативних актів всіма членами суспільства, в тому числі державними службовцями; тощо.

Слід зауважити, що ідея правової держави фактично передбачає не стільки підкорення державної влади певним конституційним нормам, скільки обмеження її всемогутності в інтересах гарантування прав окремого індивіда перед лицем держави, а тому її максимом є положення, згідно з яким "свобода кожного індивіда узгоджується зі свободою всіх на підставі загального закону".

Таким чином, правова держава - це держава, яка підкорюється праву й у якій панує право.

Отже, якщо порівняти правову державу з будь-якою іншою, то можна побачити певні збіжні риси, а також визначити відмінності. До спільного слід віднести наявність:

- державної влади як засобу здійснення внутрішньої та зовнішньої політики. Причому ця влада, як правило, має публічний характер;
- населення та території, на яку поширюється дія державної влади;
- спеціального державного механізму, тобто апарату держави;
- специфічних інститутів і функцій - армії, тюрми, податків тощо.

Різниця між ними полягає насамперед у тому, що правова держава характеризується всевладдям населення, яке мешкає на її території, що вона пов'язана правом, тим, що кожна особа, незалежно від юридичних підстав перебування на території держави, захищена від свавілля з боку держави та може реалізувати весь комплекс прав і свобод, носієм якого вона є як людина.

Якщо переважна більшість державознавчих теорій акцентує увагу на обов'язках особи як члена суспільної організації, як громадянина чи підданого держави, то теорія правової держави наголошує на захисті прав і свобод особи та обмеженні впливу держави на особу та громадянське суспільство.

Формування концепції соціальної держави необхідно розглядати як наступний якісно новий історичний етап у процесі розвитку й удосконалення вчення про правову державу. Прагнення пов'язати політику з мораллю, глибинними потребами людини сприяло консенсусу соціал-демократичного руху,

лібералізму та християнства в питанні формулювання цінностей (свобода, справедливість, солідарність), на яких повинна бути заснована ця держава, й визначено її соціальні цілі.

Соціальна правова держава передбачає оптимальну модель організування влади в суспільстві і державі, побудовану на принципах децентралізації влади. Її правові характеристики, своєрідний юридичний вимір розкриваються у двох аспектах - соціальному і власне юридичному. Соціальний пов'язаний із загальним поняттям права, його соціальним розумінням, юридичний - з поняттям закону як втіленням права (С. Кириченко). Поняття "право" розкривається саме через певні соціальні категорії, що асоціюються загалом із соціальною справедливістю.

По-різному тлумачиться в юридичній теорії й ідея соціальної держави: в одному випадку її пов'язують з узагальненим поняттям "соціальна справедливість", наявність рівня добробуту та культури, доступного усім верствам і групам населення, в іншому - з посиленням ролі держави в регулюванні соціально-економічних процесів.

Важливими передумовами визначення держави соціальною є її побудова на таких принципах:

- підтримка рівноваги між демократичними інститутами та сильною державною владою, плануванням і ринком, приватною і державною власністю, економічною ефективністю та соціальною справедливістю;
- забезпечення рівних можливостей для всіх громадян;
- гарантованість державою мінімальних соціальних можливостей;
- людська гідність і відносна незалежність суспільних відносин та ін.

Світовий досвід розвитку демократичних держав, наукові дослідження з проблем соціальної держави дають змогу визначити її характерні ознаки:

- людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю;
- соціальна політика, що визначається правовими рішеннями, ґрунтується на розвинутому соціальному законодавстві;
- забезпечується громадянський мир і злагода в суспільстві;
- діє соціально-ринкова економіка, яка враховує інтереси як власника, так і суспільства;
- гарантована система соціального захисту вразливих верств населення;
- державна підтримка місцевого самоврядування і населення.

Можна сформулювати й інші, більш конкретні ознаки соціальної держави, але вони значною мірою пов'язані з названими вище. Ці ознаки відображені і в Конституції України. Згідно зі ст. 3 "людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю". Вона передбачає і відповідні соціальні (соціально-економічні і соціально-культурні) права індивіда. У широкому розумінні всі права і свободи індивіда як соціальної істоти є соціальними правами. Серед них можна виокремити соціальні права, які прямо визначають матеріальні умови життя людини. Ці права зафіксовані у статтях 41-50 Конституції України і охоплюють права на власність, підприємницьку діяльність, на працю, заробітну плату і відпочинок, соціальний захист, житло, достатній життєвий рівень, охорону здоров'я тощо.

Деякі теоретики права не зараховують більшості із цих прав до загального переліку прав і свобод. Наголошують, що на основі відповідних конституційних положень не виникають суб'єктивні права, які можуть бути захищені в суді. А саме це визначає природу реальних прав і свобод людини і громадянина. Конституційне закріплення соціальних прав в Україні об'єктивно відіграє позитивну роль, слугує не тільки встановленню орієнтирів в державно-владній діяльності, а і сприяє удосконаленню економічних, політичних та юридичних засобів (механізмів) захисту прав людини на національному рівні.

Вказаний перелік соціальних прав починається з основного права - права на власність. Основним це право є тому, що власність, високий рівень матеріальної забезпеченості є запорукою і основою практично усіх особистих прав та свобод. З іншого боку, необхідно зазначити, що право на власність (право приватної власності) нерідко розглядають як одне з особистих прав, природних прав людини. Право на власність можна сприймати як одне з прав індивіда, так і як своєрідний стрижень, основу сукупності його прав та свобод, яка визначає їх загальний зміст і природу.

У громадянському суспільстві, економічною основою якого є вільний ринок, важливу роль відіграє соціально-правовий зміст інституту власності. Ст. 13 Конституції України закріплює положення про те, що "власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству". Держава зобов'язана забезпечити соціальну спрямованість економіки, для чого має створити правову базу, регламентувати соціальну функцію власності, забезпечувати проведення ефективної соціальної політики.

На основі вказаних ознак можна запропонувати визначення соціальної держави.

Соціальна держава - держава, яка формується, розвивається та функціонує шляхом активного впливу на соціальну сферу життєдіяльності суспільства, забезпечує здійснення ефективної політики в інтересах найширших категорій населення, захист економічних, соціальних та культурних прав і свобод людини і громадянина.

Нині загальний стан правового регулювання сфери реалізації соціальної політики не відповідає завданням забезпечення соціального захисту населення в суспільстві з економікою перехідного типу. Наслідками цього є відсутність уніфікованого підходу до розвитку відповідного законодавства, некоординованість змісту правових актів різного рівня, наявність законодавчо не вирішених питань, що мають значення для формування системи соціального захисту. Ключові напрями реформування системи соціального захисту населення слід визначати з огляду на необхідність диференційованого підходу до способів і темпів реформування системи соціального страхування за основними секторами. Зокрема, доцільно законодавчо передбачити:

- реформування системи пенсійного страхування, яка включала б соціальну пенсію, пенсію загальнообов'язкового державного соціального страхування та додаткову пенсію, встановлення гарантій надання державної підтримки системам пенсійного забезпечення;
- визначення засад функціонування бюджетно-страхової медицини як необхідного етапу організаційно-фінансових змін у сфері охорони здоров'я, встановлення видів соціального страхування, пов'язаних з ризиком втрати здоров'я та працездатності;
- встановлення основних норм соціального страхування від нещасних випадків і професійних захворювань, пов'язаних з виконанням трудових обов'язків;
- визначення основних засад надання державної допомоги малозабезпеченим громадянам на основі прямого соціального контракту з визначенням ступеня нужденності сім'ї чи окремої особи.

Формування соціальної політики української держави має ґрунтуватись на спеціальному законодавстві, яке відповідає європейським і світовим соціальним стандартам. Потребує запровадження Державна програма соціальних заходів, Соціальний кодекс, закон "Про соціальну допомогу незахищеним верствам населення" тощо.

Сучасна концепція соціальної держави актуалізується для представників юридичної науки та юридичної практики, узгоджується із проблемами соціально-правового розвитку України. Враховуючи закріплення її соціальної характеристики на конституційному рівні, можна констатувати, що

соціалізація державної діяльності є одним із основних завдань політичної та правової реформ.

III. Проблемні аспекти побудови соціально-правової держави в Україні та шляхи їх реалізації

Для більшості сучасних соціальних держав існують певні пропорції оптимального співвідношення економічної ефективності й соціальної справедливості, що реалізуються у процесі розподілу матеріальних благ, духовних цінностей, послуг та ін. У кожному окремому випадку ця проблема потребує спеціального вирішення.

Найскладнішою проблемою для сучасної української держави є її становлення не тільки як соціальної, а й правової, коли соціальна держава набуває правового статусу. Про соціальну державу може йтися лише у тому випадку, коли вона водночас є правовою. Правова соціальна держава - це така держава, що ґрунтується на принципах соціальної справедливості та, по-перше, гарантує для своїх громадян цивілізований рівень життя, соціальний захист; по-друге, охороняє свободу громадян передусім від нужди та бідності; по-третє, гарантує соціальну злагоду і єдність народу. Це така держава, що не лише може приймати закони, зокрема, спрямовані на соціальний захист населення, а й дотримуватися їх.

Таким чином, соціальна держава розглядається не як протилежна правовій, а як новий, вищий етап розвитку правової держави. Це держава, яка бере на себе відповідальність за кожного громадянина і прагне забезпечити кожному людині гідні умови існування (життя), соціальний захист, співучасть в управлінні виробництвом, а в ідеалі - приблизно однакові життєві шанси та можливості для самореалізації особистості в суспільстві. Діяльність такої держави спрямована на загальне благо, утвердження в суспільстві соціальної злагоди. Соціальна держава розкриває свій зміст, орієнтуючись на повагу до людини як вищої цінності, на всебічний конституційний і соціальний захист громадян. Вирішуючи завдання розбудови власної соціальної держави, як слушно зауважив О. Скрипнюк, ми не повинні шукати суперечності між принципом правової рівності та справедливості, між правовою і соціальною державами, а зосередити головну увагу на розробці конструктивної доктрини соціально-правової держави .

Особливо важливою проблемою на шляху становлення соціально-правової держави є наявність низького рівня розвитку громадянського суспільства, що гальмує процес структуралізації українського суспільства. Саме громадянське суспільство є умовою існування соціально-правової державності. Тому

природно, що тільки держава з розвиненим громадським суспільством може претендувати на те, щоб називатися соціальною. В умовах сучасного глобалізованого світу громадянське суспільство розглядається не тільки як умова послідовного і безперервного розвитку цивілізації, а й як важливий гарант існування і розвитку соціальної, правової держави.

Громадянське суспільство сьогодні загалом - це система суспільних відносин, де юридично самостійні індивіди (приватні фізичні особи) та організації (юридичні особи), які вони законно створюють, пов'язані між собою взаємними економічними та іншими інтересами й мають можливість вільно діяти відповідно до цих інтересів та за своїм розсудом, не порушуючи при цьому законних інтересів інших осіб і суспільства загалом. Воно охоплює систему економічних, духовних, культурних, релігійних та інших відносин окремих індивідів, які добровільно об'єдналися в асоціації, корпорації для підвищення життєвого рівня населення, задоволення їх духовних і матеріальних потреб.

Громадянським можна вважати суспільство, в якому послідовно забезпечуються такі різновиди прав, як: 1) громадянські: право на життя, свободу й особисту безпеку; 2) політичні: свобода переконань, виборчі права, право брати участь в управлінні своєю державою безпосередньо або через обраних представників; 3) економічні, соціальні, культурні: право на соціальне забезпечення, на працю, на вільний вибір роботи і захист від безробіття, право створювати профспілки, право на освіту, право на вільну участь у культурному житті суспільства.

У рамках єдиного суспільства можна розглядати змістовне й суттєве розмежування держави та громадянського суспільства. Кожне суспільство має певні прикмети громадянського і кожна держава має прикмети правової та соціальної. Як держава немислима без відповідного їй суспільства, так і суспільство немислиме без відповідної йому держави. Громадянське суспільство - це соціальний фундамент держави й водночас соціальне середовище, в якому вона функціонує.

Взаємовідносини держави та громадянського суспільства на сучасному етапі характеризуються тим, що: по-перше, у громадянському суспільстві саме суспільство виступає як основа і зміст держави; остання є формою його організації; по-друге, громадянське суспільство виникає на тому етапі розвитку, коли його громадяни й держава виступають як вільні та рівноправні партнери; по-третє, право формується громадянським суспільством, а держава лише закріплює його законами, гарантує і захищає від порушень з боку будь-яких суб'єктів; по-четверте, взаємовідносини держави та громадянського

суспільства здійснюються на основі права, що є рівним і справедливим масштабом свободи, а не засобом нав'язування державної волі.

Громадянське суспільство в Україні перебуває на початковому етапі свого розвитку, але вже нині маємо приклади формування провідних рис та інститутів громадянського суспільства. Так, сучасний американський вчений, теоретик громадянського суспільства Т. Карозерс вважає, що в Україні помаранчева революція була революцією громадянського суспільства. Продовжуючи цю тезу, український вчений Є. Бистрицький дещо конкретизував цю думку: «Помаранчева революція була лише прототипом громадянського суспільства. Громадянське суспільство в Україні - попереду».

Важливою проблемою на шляху становлення соціально-правової державності в Україні є незадовільне вирішення питань утвердження соціальної справедливості, що є інструментом оновлення та стабілізації суспільства. Як складне багатогранне соціальне явище, ідея соціальної справедливості відіграє провідну роль у процесі розбудови соціальної, правової держави.

3.1. Проблеми формування правової та соціальної держави в Україні

З моменту проголошення незалежності Україна стала на шлях розбудови правової держави, що знайшло закріплення у законодавстві, зокрема в Основному Законі - Конституції України.

Водночас слід мати на увазі, що Україна не так давно стала на цей шлях, втім ще не побудувала її. Як відомо, від декларації до реального втілення принципів правової держави лежить досить довгий і складний шлях, який українському суспільству ще потрібно пройти. Цей шлях передбачає не лише зміни й удосконалення законодавства, перебудову державного апарату тощо, а й вимагає кардинальної трансформації державно-правової свідомості та культури кожної особи, наявності економічної та матеріальної бази. Якщо назвати перешкоди, які стоять на шляху побудови правової держави, то насамперед слід згадати, що в Україні:

- не переборені наслідки системної кризи 1980-1990 рр., яка охопила всі сфери українського суспільства та найбільше вразила її економічну і соціальну сфери;
- досі існує політична нестабільність і невизначеність щодо основних цілей існування української держави, пріоритетних напрямів її діяльності;
- нерозвинуті інститути громадянського суспільства, а існування громадянського суспільства є однією з визначальних умов формування дійсно правової держави;

- розповсюджений правовий нігілізм не лише у середовищі пересічних громадян, а й серед посадовців органів державної влади та місцевого самоврядування;
- високий рівень корумпованості державного апарату;
- низький рівень професійності та компетентності держслужбовців;
- недостатнє наукове розроблення шляхів побудови правової держави у специфічних умовах України; тощо.

З моменту проголошення незалежності Україна стала на шлях розбудови правової держави, що знайшло закріплення в її законодавстві, зокрема в Основному Законі - Конституції.

Слід мати на увазі, що Україна нещодавно стала на цей шлях, але ще не побудувала її. Як відомо, від декларації до реального втілення принципів правової держави лежить досить довгий і складний шлях, який українському суспільству ще належить пройти. Цей шлях передбачає не лише зміни й удосконалення законодавства, перебудову державного апарату, а й вимагає кардинальної трансформації державно-правової свідомості та культури кожної особи, наявності економічної та матеріальної бази тощо.

Світова практика формування правової держави, в тому числі побудови правової державності в Україні, показує, що процес створення такої держави є довгим, індивідуальним, складним і суперечливим. Тому в дійсності ми бачимо розбіжності між теорією правової держави та практикою її побудови.

Україна, перебуваючи нині у фазі розбудови, опинилась у стані розбалансованості державних, суспільних і політичних інтересів, дестабілізації економіки, невизначеності й неузгодженості розв'язання існуючих проблем. Те, що зараз відбувається в нашій державі — процес не випадковий, а обумовлений нашим часом.

Соціальна політика Української держави реалізується недостатньо ефективно. Особливо це яскраво проявляється у проведенні політики зайнятості населення. В зв'язку з відсутністю належних прогнозів розвитку економіки і зайнятості населення в різних сферах, неефективного проведення приватизації мільйони громадян України виїхали працювати за кордон. Тому в існуючих умовах важливо, щоб держава здійснювала соціальне прогнозування, розробляла і приймала соціально орієнтовані програми економічного розвитку, сприяла повній і продуктивній зайнятості населення, більш продумано здійснювала

нормативне регулювання використання трудових ресурсів суспільства. Державна політика в сфері зайнятості населення повинна бути зорієнтована на жорсткий контроль державних структур за забезпеченням реалізації суб'єктами трудових відносності.

Тому зусилля держави в період її трансформаційного розвитку повинні бути спрямовані на гарантування належного рівня життя для всіх громадян, забезпечення балансу інтересів між різними прошарками населення, при цьому державну систему соціального захисту слід спрямовувати на усунення кризових явищ в економічній сфері, недопущення різкої поляризації населення за прибутками. Ця система соціального захисту повинна бути противагою прагненню досягти економічного благополуччя деякою частиною населення, насамперед олігархічними групами, за рахунок «шокової терапії» і революційних «стрибків» в економіці. В Україні ще не сформований стабільний правовий механізм регулювання соціальної сфери, соціальних відносин, соціальне законодавство ще не адекватне потребам соціальної трансформації, що гальмує процес суспільних перетворень у країні.

До чинників соціальної сфери життєдіяльності українського суспільства, соціальної та правової політики, які свідчать про недостатній вплив держави на ті суспільні процеси, які зумовлюють рівень забезпечення соціальної безпеки людини і суспільства, слід віднести:

- суттєве зниження життєвого рівня людей, зuboжіння великої частини населення;
- значне розшарування населення за рівнем доходів, збільшення масштабів бідності;
- проведення економічної реформи без наповнення її соціальним змістом, за рахунок соціальних чинників, слабка соціальна спрямованість економічної політики;
- здійснення державної політики у соціальній сфері, яка не наближає, а віддаляє країну від світових цінностей в соціальній сфері — добробуту, соціальної справедливості;
- повільні темпи формування нової соціально-класової структури суспільства, насамперед середнього класу, процесів соціальної мобільності;

- складність соціально-демографічної ситуації в країні, що проявляється в зменшенні чисельності населення і його природного приросту (рівень народжуваності в Україні є один з найнижчих у світі);
- гострі проблеми формування ринку праці та зайнятості пов'язані насамперед із високим рівнем безробіття, низькою вартістю робочої сили;
- нерозв'язані проблеми системи соціального страхування, насамперед системи пенсійного забезпечення, затягування з проведенням пенсійної реформи;
- недосконалість системи соціального захисту, зокрема соціальної допомоги, яка не забезпечує адекватної соціальної підтримки громадян;
- погіршення стану здоров'я населення, збереження тенденції збільшення показників захворюваності, обмеженість доступності кваліфікованої медичної допомоги для ряду соціальних груп суспільства (низький рівень очікуваної тривалості життя — один із найнижчих у Європі).

Особливістю розвитку соціальної структури українського суспільства є її розмитість, несформованість, відсутність стабільної соціальної мобільності, суперечливий характер функціонування соціального простору, що негативно впливає на соціальний і правовий прогрес. Соціальна структура українського суспільства характеризується переважанням у ній нижчого класу, несформованого середнього і вищого класу. Кожному із зазначених класів характерна своя система світоглядно-ціннісних орієнтацій, рівень зрілості свідомості, соціальної та правової культури, який суттєво відрізняється. Соціальна структура українського суспільства характеризується надмірною поляризацією основних класів, неприродною соціальною ієрархією, диференціацією в доходах, розшаруванням соціальних класів, що веде до гострих соціальних суперечностей у суспільному житті, гальмує процес формування стабільної соціально-класової структури і насамперед середнього класу як носія передових соціальних цінностей. Значна частина населення, зокрема тих, які належать до середнього класу, в умовах поширення тіньової економічної діяльності свої грошові доходи отримують нелегально, поповнюють свій бюджет за рахунок незареєстрованих надходжень, у тому числі з порушенням законодавства, що гальмує як процес створення стабільного середнього класу, так і розвитку соціальної та правової культури. Вчені справедливо

зазначають, що необхідно підвищити роль середнього класу у забезпеченні законності та правопорядку в державі.

Усе більш неприпустимим стає отримання значною частиною середніх верств суспільства незареєстрованих доходів. Подальше консервування такої ситуації негативно впливає на укорінення в середовищі потенційного середнього класу належної правосвідомості та норм законслухняності. Зазначене дає підстави зробити висновок, що в Україні ще не сформована стабільна соціально-класова структура суспільства і насамперед середній клас, який би міг легітимно, на основі стабільного законодавства, здійснювати свою економічну діяльність, легально збільшувати свої доходи, нагромаджувати власність, бути повноцінним суб'єктом соціальної політики, якому була б властива зріла суспільна свідомість. Формування середнього класу, який за рівнем зрілості суспільної, зокрема правової, свідомості відповідав би середньому класу розвинених країн, у нашій країні перебуває на початковому етапі.

До пріоритетів діяльності соціальної держави, що сприятимуть динамічному процесу формування в Україні нової системи соціально-класової структури і насамперед середнього класу, прискоренню процесів соціальної структурованості слід віднести:

— забезпечення нормативно-правових засад для посилення дієздатності держави у здійсненні соціальної, правової політики, спрямованої на посилення соціальної структурованості суспільства, основу якої складатиме середній клас;

— законодавче забезпечення формування стійкого соціального прошарку людей як власників, зокрема житла, нерухомості, землі, акцій, засобів виробництва тощо;

— створення нормативно-правової бази для підвищення рівня життя населення, збільшення рівня доходів, їх легалізації зменшення розшарування населення за рівнем доходів (доходи 10% найзаможніших верств населення в Україні перевищують доходи такої ж кількості найбідніших у 12-15 разів);

— збереження позитивних тенденцій економічного зростання, динамізація розвитку економіки на інноваційній основі, насамперед відносин власності, її динамізація, посилення антиінфляційної політики держави;

— удосконалення законодавчої бази для динамізації соціально-трудоких відносин як чинника зміцнення добробуту населення, насамперед його бідних і середніх верств;

— збагачення нормативно-правової бази та зміцнення інститутів капіталізації заощаджень населення; завершення формування нормативно-правової бази податкового законодавства як соціорегулюючого чинника розвитку суспільства, посилення добробуту населення, прискореного розвитку середнього класу;

— удосконалення законодавчого поля реформування системи соціального страхування, насамперед пенсійного забезпечення як умови підвищення доходів літніх людей;

— підвищення професійного рівня населення, їх освітнього, зокрема правового рівня як чинника посилення їх соціальної безпеки, соціальної структурованості суспільства .

Отже, незважаючи на всі проблеми та недоліки формування в Україні соціальної держави утвердження її в Україні передбачає формування надійних правових засад. Правові засади діяльності соціальної держави це насамперед її стабільна правова система, ефективна нормативно-правова база, спрямована на оптимальне законодавче забезпечення суспільних, зокрема соціальних перетворень в Україні. Удосконалення правових засад діяльності соціальної держави мають бути спрямовані на постійну модернізацію законодавчого поля її діяльності, приведення законодавства України у сфері соціального розвитку та в інших сферах суспільного життя до європейських правових стандартів.

3.2. Шляхи реалізації основних напрямів побудови соціально-правової держави

Що ж необхідно для формування демократичної, соціальної, правової держави в Україні?

По-перше, забезпечення справжнього демократизму й відкритості нормотворчих функцій представницьких органів влади усіх рівнів, їхньої власної надійної фінансової і матеріальної бази.

По-друге, щорічні звіти про діяльність виконавчо-розпорядчих органів перед представницькими органами, громадський контроль за діяльністю виконавчих органів влади.

По-третє, гарантовані Конституцією незалежність суду і прокуратури, підвищення їхнього статусу в суспільстві, удосконалення процесуального законодавства, суворе дотримання презумпції невинності, норм правосуддя та права на захист.

По-четверте, створення динамічного, відданого справі народу, сучасного державного апарату, який формується на конкурентній основі за широкої гласності й цілком підконтрольний представницьким органам і народові.

По-п'яте, формування громадянського суспільства на сучасній економічній і політичній основі, забезпечення ефективного функціонування всіх його організацій та асоціацій (партій, рухів, об'єднань).

Отже, громадянське суспільство й правова держава тісно пов'язані між собою. Чим розвинутіше громадянське суспільство, тим ефективніший соціальний захист індивіда, тим ширші його можливості для самореалізації в різних сферах життєдіяльності суспільства. А це, в свою чергу, впливає зі ступеня регламентації державою суспільного життя. Характер взаємодії держави і громадянського суспільства визначає не лише правову соціальну захищеність особи, а й рівень розвитку самого громадянського суспільства, його гуманістичну спрямованість і демократизм, що передбачає, відповідно, розвинутість соціальних рухів, територіальних спільнот, культурних національних товариств та ін.

Формування громадянського суспільства і правової держави є одним із засадничих завдань сучасного суспільного життя в Україні. Зміст складних трансформаційних процесів пов'язаний з визначенням правових основ життєдіяльності громадянського суспільства і держави, розвитком громадянської свободи і соціальної активності, утвердженням демократії.

Висновок

Формування соціальної, правової держави — це складний і тривалий процес. Для того щоб побудувати в Україні правову державу, треба передусім, щоб ті вимоги, які становлять її зміст, а це: забезпечення панування права, захист і гарантування основних прав і свобод людини і громадянина, поділ влади та інші, були реально втілені в життя, що, у свою чергу, потребує завершення правової, політичної, економічної та соціальної реформ.

Метою проведення правової реформи повинно стати: скасування тих законів які не відповідають потребам суспільного життя; розробка нових нормативних актів, прийняття яких продиктоване сучасними умовами і об'єктивно існуючими потребами правового регулювання; здійснення адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, що

обумовлено намірами України інтегруватися в єдину Європу; формулювання чіткої правової політики держави тощо. Її результатом мають бути: забезпечення верховенства права, правового характеру чинного законодавства, істотне обмеження відомчої нормотворчості, оскільки нерідко підзаконні нормативно-правові акти (різні інструкції, розпорядження тощо) приймаються всупереч закону і паралізують його дію. Важливою складовою правової реформи стало завершення процесу формування нової судової системи; впорядкування процесу правотворчості, розмежування правотворчих повноважень органів законодавчої та виконавчої влади.

Однак слід мати на увазі, що правову державу не можна побудувати, обмежившись прийняттям законів. Крім демократичного, прогресивного законодавства, необхідно забезпечити систему суворого додержання і виконання законів усіма суб'єктами: державою, державними органами, суспільними організаціями, посадовими особами і громадянами. Це тим більш важливо в умовах перехідного періоду, коли нарівні з попередніми формами суспільних відносин розвиваються нові. Поряд з удосконаленням законодавства не менш важливою умовою побудови правової держави є підвищення якості юридичної практики, яка, у свою чергу, залежить від правової, професійної культури тих, хто створює і застосовує законодавство.

Головною метою здійснюваної політичної реформи є: налагодження ефективної взаємодії між вищими органами державної влади відповідно до принципу поділу влади, розробка і законодавче закріплення процедури формування і функціонування парламентської більшості, створення дійового механізму взаємодії та взаємної відповідальності президента, парламенту й уряду щодо розробки та здійснення державної політики, структурування політичної системи суспільства тощо. Не менш важливим для формування правової держави в Україні є підвищення рівня правової культури і правосвідомості громадян, посадових осіб і суспільства в цілому, виховання почуття поваги до права, забезпечення знанням своїх прав і свобод, юридичних обов'язків, уміння їх правильно реалізовувати виконувати. Високий рівень правової культури і правової свідомості необхідний для утвердження в суспільстві законності, справедливості, встановлення такої атмосфери, в якій людина може вільно жити і розвиватися як особистість. Таким чином, знання права, повага до нього, переконаність в обов'язковості його виконання — необхідна умова створення правової держави. З цього випливає, що ще однією умовою на шляху формування правової держави є переборення правового нігілізму. Однією з причин того, що українському суспільству став притаманний правовий нігілізм, є тривале існування Російської імперії, а згодом — СРСР, яким було властиве негативне ставлення до права і закону. З огляду на це слід зазначити: значна частина суспільства

досі скептично ставиться до думки, що закріплені в Конституції цінності можуть прижитися в наших умовах і позитивно впливати на процес вирішення існуючих проблем. Подолання цієї ситуації можна досягнути лише за умови, що ідея розбудови України як соціальної, правової держави стане цільовою настановою діяльності не тільки політиків і державних діячів, але й суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Конституція України
2. Теорія держави і права Крестовська Н.М.
3. Алексеев С.С. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. М., 1998г.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
5. Юрченко Ю. Соціально-правова держава та її соціальна політика //Управління сучасним містом. - 2005. - № 1-2. - С. 68-74.
6. Теорія держави і права Кириченко В.М. Куракін О.М
7. Конституційне право України Н.К. Шаптала Г.В. Задорожній
8. Чиркин В. Є. Сучасна держава. М., 2001. С. 276.
9. Проблеми загальної теорії права і держави / під ред. В. С. Нерсисянц. М., 2001. С. 676.
10. Радбрух Г. Філософія права. М., 2004. С. 172.
11. Мамут Л. С. Соціальна держава з точки зору права // Держава і право. 2001. № 7. С. 13.
12. Кульчицький В. Історія держави і права України. Київ: Львів, 1996 р.;
13. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. М.Н. Марченко. – М.: Зерцало, 1997.;
14. Теория государства и права. Учебник для вузов. / Под общ. ред. В.К. Бабаева. М., 2002. ;
15. Общая теория государства и права: курс лекцій. – М. , 1998р. – Вип. 2: Теория государства. – 326. с.
16. Учебник для вузов /Под общ. ред. В.С. Нерсисянца. – М., 2001р.
17. Заєць А.П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. —К., 2005. — 260 с.
18. Гусарев С.Д. Теорія держави і права. – Київ: Освіта, 1997. – 378 с.

